

KOWALSKÁ, Eva: NA ĎALEKÝCH CESTÁCH, V CUDZÍCH KRAJINÁCH. SOCIÁLNY, KULTÚRNY A POLITICKÝ ROZMER KONFESIONÁLNEHO EXILU UHORSKA V 17. STOROČÍ. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2014. 256 s.

Monografia Evy Kowalskej je venovaná jednej z ťažiskových tém súčasného autorinho výskumu – protestantským exulantom a vplyvu vnútornej a zahraničnej politiky Habsburgovcov na vývoj protestantskej komunity v Hornom Uhorsku. Podrobnejšie si pritom všima komplikovanú situáciu uhorských protestantských cirkví v období násilnej rekatolizácie v rokoch 1670 – 1681. Perzekúcie protestantov viedli k masovému vystaňovaniu, utečenci sa uchádzali o konfesiónálny exil predovšetkým v nemeckých krajinách. Kowalská objasňuje tieto okolnosti, no skúma aj to, ako sa toto ťažké obdobie odrazilo v neskorších dejinách protestantskej komunity, najmä evanjelickej a. v. cirkvi, a aké dôsledky malo práve medzi výrazne početnou slovenskou časťou uhorského obyvateľstva.

Na pozadí politickej situácie v Uhorsku v 16. – 17. storočí stáli záujmy Habsburgovcov o upevnenie moci dosiahnutím „*homogenizácie obyvateľstva vo sfére náboženstva*“ (s. 40). Kowalská dôkladne analyzuje dopad uplatňovania týchto záujmov na početnú skupinu protestantského obyvateľstva. Záujem štátnej moci o náboženské presvedčenie obyvateľstva podľa nej vychádza z dvoch premís: z presvedčenia panovníka o povinnosti priviesť ľudí k jedinej spásonosnej katolíckej viere, ktorú on sám reprezentoval, a zo všeobecne rozšíreného negatívneho názoru na náboženskú rôznorodosť, ktorá sa v období raného novoveku považovala za potencionálny zdroj instability štátu. Stratégiou habsburského dvora na dosiahnutie deštrukcie protestantskej komunity bolo „*odstránenie duchovných nielen z úradu, ale z očí verejnosti vôbec...*“ (s. 42). Ako uvádza autorka, duchovní totiž boli nielen sprostredkovateľmi viery, ale aj vzdelancami. Vedeli argumentovať a obraňovať vierouku i práva komunity, v ktorej žili. Vďaka tejto ich podpore sa mohli aj neplnoprávni obyvatelia – poddaní – vzpierať štátnej moci, čo v dôsledkoch mohlo znamenať narušenie stability v spoločnosti.

Štátna moc sa podľa autorky snažila tlačiť na protestantov a obrátiť ich na katolícku vieru. Na postupné obsadzovanie protestantského „terénu“ (napr. kostolov, magistrátov) katolíckymi sa využívali rôzne zámienky, napríklad kontroverzne ladené kázne protestantských duchovných, kontakty nekatolíckych kazateľov s kuruckými rebelmi stáli za obvineniami zo spoločovania sa s Turkami a pod. Až odhalenie protištátneho tzv. Wesselényiho sprisahania štátnou mocou sa stalo organizovaným aktom, ktorý zasiahol protestantskú komunitu *en bloc*, a to aj uvalením plošnej kolektívnej viny. Príčinám, priebehu i vyzneniu sprisahania venovala Kowalská osobitú pozornosť, neskúmala ho iba v kontexte ostatných protihabsburských povstaní. Podrobným rozborom obvinení, „dôkazov“, priebehov súdov, reverzov a osudov protagonistov, najmä exulantov, priná-

ša hodnovernú koncepciu udalostí, ktoré nezvratne zasiahli do života zainteresovaných a do ďalšieho smerovania protestantských cirkví.

Kowalská predkladá svoju predstavu o tom, čo znamenal exil pre človeka v 17. storočí, čo pre spoločnosť, ktorú musel opustiť, a čo pre spoločnosť, do ktorej prišiel. Uvádza, že exil sa ako forma trestu pre väčší počet ľudí začal zavádzať v súvislosti s reformáciou. Ešte na konci neskorého stredoveku, mohli byť príslušníci heretických hnutí vystavení fyzickej likvidácii. Zmenu trestu fyzickej likvidácie na trest exilu Kowalská odôvodňuje tým, že reformácia jednak zasiahla početnejšie skupiny obyvateľstva, jednak sa k nej pridávali aj intelektuálne elity a ľudia s vysokým spoločenským postavením, čím sa vytvorila úplne iná situácia v porovnaní s predchádzajúcimi obdobiami.

Pri výskume sa autorka sústredila na písomné svedectvá úzkej skupiny „exulantov v mene Krista“, ktorí o svojom osude zanechali písomné záznamy. V tejto súvislosti sa autorka dotkla aj interpretácie ich diel. Podľa Kowalskej je ich výklad ako výlučne svedectiev viery, apologeticky ladených cirkevných dejín či ako súčasť cestopisnej, memoárovej a inej literatúry úzko determinovaný. Navrhuje, aby sa ich príbehy neinterpretovali jedine literárne, ale v kontexte dobového diania v Európe „ako súčasť a dôsledok nie veľmi vydareného pokusu o racionálne organizovanie spoločnosti (o upevnenie moci Habsburgovcov spojené s úsilím o náboženskú homogénnosť – pozn. P. R.) alebo ako fenomén poznačiaci ďalší vývoj nielen cirkevného spoločenstva (...), ale aj s dosahom na usporadúvanie vzťahov v rámci vznikajúceho (...) moderného slovenského národa“ (s. 19).

V súvislosti so žánrovým zaradením diel Kowalská polemizuje s ich zaradením medzi cestopisy, pretože „ich cieľom nebolo poučenie o reáliách alebo rozptýlenie čitateľa (...), ale skôr ospravedlnenie či vysvetlenie svojich činov“ (s. 32). Uvádza, že texty obsahujú silný emotívny prvok, disponujú všetkými znakmi ego-dokumentov – písomných prameňov osobnej povahy. Sú svedectvami o odchode a putovaní, disponujú aj motívom oboznamovania sa s „cudzím“ a konfrontáciou vlastných predstáv s realitou. Boli písané ako útešné, apologetické či polemické práce. Podľa Kowalskej ide teda o „cestopisy“, ktoré ponúkajú „skôr opis putovania trnistou cestou života, ako po cudzích krajinách“ (s. 32). Domnieva sa, že diela uhorských exulantov možno dokonca vnímať ako určitú formu hagiografie – nepodávajú síce obraz svätca, ale človeka, ktorý trpí a obetuje svoj život za vieru.

Literárna história v otázke žánrového vymedzenia spomínaných diel nie je jednoznačná. Jozef Minárik ich definuje ako reprezentantov memoárovej autobiografickej prózy a radí ich k tej skupine cestovných denníkov, ktorá vznikla v období náboženského prenasledovania v 2. polovici 17. storočia. Tieto denníky majú však iný charakter ako tie, ktoré sa zrodili na začiatku 18. storočia, v čase rozkvetu autobiografickej prózy. Podľa Gizely Gáfrikovej hlavným zámerom diel exulantov nebolo vyrozprávať čitateľsky pútavé zážitky. Prednostne mali poskytnúť presvedčivý dôkaz, že tí z exulantov, ktorí odmietli podpísať reverz, si zachovali mravnú bezúhonnosť, pretože netrpeli ako zločinci, ale ako kresťania. Exulanti-galejníci sa v nich vyrovnávali s vnútornými pochybnosťami, ujasňovali sa aj iným konaním v mravných dilemách, ktorým čelili (napr. útek z transpor-

tu na galeje) a ktoré boli mnohými ich súčasníkmi spochybňované. Preto napríklad Masníkovo „svedectvo“ Gáriková žánrovo síce radí medzi cestopisy, v ktorých autori museli rešpektovať kritériá „požadované“ žánrovými vlastnosti cestovného denníka bez zohľadnenia autorského zámeru, no na druhej strane Masníkovo dielo interpretuje skôr v zmysle apologetického spisu.

Písomné záznamy exulantov literárna história žánrovo neradí medzi hagiografie, čo je spojené s funkciou tohto žánru. Hagiografia slúžila predovšetkým ako oslava pamiatky príkladných kresťanov – svätcov a na prenesenie ich príkladu do kresťanskej výchovy. Dochádzalo v nej častokrát k vytváraniu všeobecných motívov, ktoré sa prenášali, a život konkrétneho svätca potom zastierali. Vo svojich dielach sa exulanti-galejníci neexponovali ako príklad. Sami zápasili s vnútornými pochybnosťami o mravnej bezúhonnosti svojich činov. Svoje konanie neustále konfrontovali s Božím pohľadom na danú vec – ten nachádzali v Písme, ale aj v udalostiach, ktoré boli pre nich znameniami. Rovnako zobrazované motívy z ich života sú veľmi konkrétne, nedá sa hovoriť o všeobecných a prenesených motívoch.

Sprostredkovanie detailného obrazu o uhorských exulantoch 17. storočia vychádza z Kowalskej dôsledného a rozsiahleho výskumu prameňov: archívnych záznamov, nepublikovaných prác knižného charakteru, odborných publikácií, z dobových tlačí a publikovaných prameňov. Z exulantov sa bližšie zamerala na užšiu, ale vplyvnú skupinu evanjelickej intelektuálnej elity – farára, spisovateľa a profesora v Lipsku Juraja Lániho, farárov a spisovateľov Andreasa Günthera, Sebastiana Fabritiusa, Tobiáša Masniciusa, učiteľa Jána Simonidesa, farára Daniela Klescha atď. Z predstaviteľov protireformačného tábora hlbšie analyzovala osobu jezuitu Mikuláša Kellia, vyslaného rádom za misionára do pevnosti Leopoldov. Okrem pastorácie pevnosti a okolia dohliadal na jej dobudovanie, stavbu kostola a v čase internácie protestantských väzňov mal na starosti ich konvertovanie na katolícku vieru. Šesť rokov po deportácii odsúdencov na galeje bol Kellio povoláný do Trnavy, kde pôsobil ako rádový prokurátor, spovedník univerzitného kostola, správca kolégia a prefekt tlačiarne. Autorka tiež priblížila výsek z pôsobenia arcibiskupa Juraja Szelepcsényiho, od roku 1640 primasa Uhorska, ktorý predsedal súdom s protestantmi. V prístupe k výkladu osobností, zainteresovaných v uhorskom konfesijnom exile, sa Kowalská vyhýba ich čierno-bielemu obrazu, ktorý podávajú niektoré pramene (napríklad zápisy o M. Kelliovi v dielach väznených exulantov).

Objektivita Kowalskej vedeckého bádania je prítomná aj v analýze rozporov v tábo-re exulantov. Podľa autorky za nimi stáli rozdielne osobnosti exulantov, ich názory spojené s prijímaním či odmietaním pietizmu, podpísaním alebo nepodpísaním reverzu, ktorý bol ako forma milosti namiesto trestu smrti za velezradu ponúknutý obvineným počas bratislavských súdov a pod.

Hĺbkovú rekonštrukciu udalostí ústiacich do náboženského prenasledovania protestantskej komunity Uhorska v druhej polovici 17. storočia Eva Kowalská podala spôsobom prístupným pre odbornú i laickú verejnosť. Cieľom jej precíznej práce bolo priblížiť súčasníkom obdobie raného novoveku s procesmi, ktoré sa v tom čase naštartovali a dodnes majú dosah na vývoj na našom území. Autorka priniesla doteraz nepoznané fakty a súvislosti, ktoré sa javia ako kľúčové pre pochopenie týchto procesov (napr. pod-

písanie či nepodpísanie reverzu – dôsledky tohto rozhodnutia sa potom stali jednou z príčin vnútorného napätia medzi exulantmi a podľa autorky ovplyvnili ďalší vývoj protestantských cirkví). „*Interpretácia a ‚nové čítanie‘ udalostí zo 17. – 18. storočia cez optiku toho, čoho sme svedkami v prítomnosti, sú napínavou, no zároveň menej radostnou stránkou odkrývania vlastnej minulosti*“ (s. 17).

Petra Rusňáková

Mgr. Petra Rusňáková
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: petra.rusnakova@savba.sk

RYANOVÁ, Marie-Laure: NARATIV JAKO VIRTUÁLNÍ REALITA (IMERZE A INTERAKTIVITA V LITERATUŘE A ELEKTRONICKÝCH MĚDIÍCH). Praha : Academia, 2015. 464 s.

Monografia Marie-Laure Ryanovej *Narativ jako virtuální realita* (2015) pozostáva zo skúmania dvoch základných pojmov: imerzie a interakcie. Tie posúva z technologickej oblasti do sféry literatúry s intenciou „*rozvinúť ich tak, aby mohli slúžiť ako základné kamene fenomenológie čítania alebo širšie povedané prežívaniu umenia*“ (s. 17). Zaujímajú ju práve preto, že predstavujú dva rozmery empirie virtuálnej reality. Na jednej strane ako jedinečný spôsob, ktorým sa dá popísať čitateľská odozva na tlačný literárny text a na druhej strane na text, ktorý figuruje v akejkoľvek elektronickej podobe. Cieľom publikácie je „*revidovať tlačnú literatúru, najmä tú naratívnu, pomocou pojmov popularizovaných digitálnou kultúrou a (...) zmapovať osud tradičných naratívnych vzorcov v digitálnej kultúre*“ (s. 17). Materiálovo Ryanová vychádza z literárnych textov, hypertextov, umeleckých CD-ROMov, RPG (hra na hrdinov, skratka z angl. *role-playing game*) a MMO (skratka z angl. *massively multiplayer online*) hier, virtuálneho žánra interaktívnej drámy a ich použitia v umení. Publikácia pozostáva zo štyroch častí: virtualita, poetika imerzie, poetika interaktivity, ako zmieriť imerziu a interaktivitu, ktoré sú doplnené kapitolami – „*Medzihrami*“, kde aplikuje svoje teoretické východiská v rámci interpretácií jednotlivých vybraných diel.

V úvode sa súhrnne venuje problematike ideálu imerzie, ktorý sa viaže s estetickou ilúziou či už v literatúre, ale aj v oblasti vizuálneho umenia. K otázke „*efektov ilúzie*“ a simulácie reality pristupuje prierezovo cez umelecké estetiky a dejiny umenia. Spomína napríklad predrenesančnú maľbu so symbolickým stvárnením duchovnej podstaty vecí, vznik perspektívy a umiestnenia predmetov v priestore, optické ilúzie baroka zastúpené vo freskách, impresionizmus a jeho zahmlenie obrysov predmetov či počiatky